

*Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Interdiszciplináris Doktori Iskola
„Európa és a magyarság a 18–20. században” Doktori Program*

SCHWARCZWÖLDER ÁDÁM

**MAGYARORSZÁG VEZÉRIGAZGATÓJA
SZÉLL KÁLMÁN ÚTJA A MINISZTERELNÖKSÉGIG**

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezető:

DR. HABIL. NAGY MARIANN
egyetemi tanár

Pécs, 2021.

Tartalomjegyzék

1. A DOKTORI ÉRTEKEZÉS FELÉPÍTÉSE	3
2. A TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA, PROBLÉMAFELVETÉS ÉS A DOLGOZAT CÉLKITŰZÉSE	4
3. SZAKMÓDSZERTAN	8
4. FORRÁSADOTTSÁGOK ÉS HISTORIOGRÁFIA	9
SZÉLL KÁLMÁN IRATHAGYATÉKA.....	9
A FONTOSABB FELHASZNÁLT FORRÁSOK.....	9
HISTORIOGRÁFIA	12
5. AZ ÉRTEKEZÉS FŐBB PROBLÉMAFELVETÉSEI.....	13
PÁLYAKEZDÉS.....	13
A PÉNZÜGYMINISZTER.....	13
SZÉLL KÁLMÁN A DUALIZMUS POLITIKAI ERŐTERÉBEN (1878–1895).....	15
A MINISZTERELNÖKSÉG ELŐSZOBÁJÁBAN	16
6. ÖSSZEGZÉS	17
7. A SZERZŐ TÉMÁHOZ KAPCSOLÓDÓ FONTOSABB PUBLIKÁCIÓI.....	20

1. A doktori értekezés felépítése

- ELŐSZÓ**..... HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
- 1. POLITIKAI ÉLETRAJZ – MŰFAJ ÉS MÓDSZERTAN** HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
- 2. SZÉLL KÁLMÁN IRATHAGYATÉKA** HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
- 3. FORRÁSOK ÉS HISTORIOGRÁFIA** HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
- FORRASADOTTSÁGOK ÉS A FELHASZNÁLT FORRÁSBÁZISOK JELLEMZÉSE **HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.**
- HISTORIOGRÁFIA..... **HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.**
- A SZÉLL KÁLMÁN-KÉP FORMÁLÓDÁSA A KÖZELMÚLTBAN ... **HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.**
- 4. A PÁLYAKEZDÉS** HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
- GENERÁCIÓKON ÁTÍVELŐ ÉPÍTKEZÉS – SZÉLL KÁLMÁN FELMENŐI..... **HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.**
- A FIAI PÁLYAFUTÁSÁT MEGALAPOZÓ APA – SZÉLL JÓZSEF ... **HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.**
- SZÉLL KÁLMÁN TANULÓÉVEI **HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.**
- HÁZASSÁG VÖRÖSMARTY ILONÁVAL..... **HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.**
- EGY ÍGÉRETES PÁLYAFUTÁS ELSŐ ÁLLOMÁSAI **HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.**
- A TAPASZTALATSZERZÉS ÉS KIBONTAKOZÁS ÉVEI (1869–1873) **HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.**
- 5. A PÉNZÜGYMINISZTER** HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
- AZ 1873-AS VÁLSÁG ÉS SZÉLL KÁLMÁN **HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.**
- A FÚZIÓ KÉRDÉSE, AVAGY MIKOR ÉRDEMES PÉNZÜGYMINISZTERSÉGET VÁLLALNI?..... **HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.**
- A VÁM- ÉS KERESKEDELMI SZÖVETSÉG MEGÚJÍTÁSA ÉS A JEGYBANK ÁTSZERVEZÉSE..... **HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.**
- SZÉLL REFORMJAI ÉS AZ ÁLLAMHÁZTARTÁSI EGYENSÚLY MEGTEREMTÉSE .. **HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.**
- A VÁLSÁGOS 1878-AS ÉV **HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.**
- SZÉLL KÁLMÁN LEMONDÁSÁNAK KÖRÜLMÉNYEI..... **HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.**
- 6. SZÉLL KÁLMÁN A DUALIZMUS POLITIKAI ERŐTERÉBEN (1878–1895)** HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
- SZÉLL KÁLMÁN HELYZETE LEMONDÁSÁT KÖVETŐEN **HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.**
- A BANKELNÖK..... **HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.**
- ÚJRA A PÁRTPOLITIKA SŰRŰJÉBEN **HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.**
- SZÉLL ÉS AZ 1894-ES KÉT KORMÁNYVÁLSÁG..... **HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.**
- 7. A MINISZTERELNÖKSÉG ELŐSZOBÁJÁBAN** HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
- A BÁNFFY-KABINET HELYZETÉNEK MEGROMLÁSA – SZÉLL KÁLMÁN ÉS A KORMÁNY VISZONYA 1898 ŐSZÉIG **HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.**
- A VÁLSÁG LEFOLYÁSA, SZÉLL KORMÁNYALKÍTÁSI MEGBÍZATÁSA..... **HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.**
- A PAKTUM ÉS MELLÉKLETEI **HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.**
- 8. OTTHON** HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
- RÁTÓT **HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.**
- A CSALÁD..... **HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.**
- 9. ÖSSZEGZÉS** HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
<u>LEVÉL- ÉS KÉZIRATTÁRI FORRÁSOK</u>	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
<u>NYOMTATOTT FORRÁSOK</u>	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
<u>SAJTÓ</u>	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
<u>TOVÁBBI KIADOTT FORRÁSOK, LEXIKONOK, VISSZAEMLÉKEZÉSEK</u>	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
<u>SZAKIRODALOM</u>	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.

2. A témaválasztás indoklása, problémafelvetés és a dolgozat célkitűzése

Szlávy József, Bittó István, Wenckheim Béla, Szapáry Gyula, Khuen-Héderváry Károly, Fejérváry Géza, Lukács László. Magyarország 1867–1914 közötti miniszterelnökeinek feléről mind a mai napig nem készült életútjukat a modern történettudomány igényei szerint bemutató biográfia vagy tanulmánykötet. Amennyiben a kört nem szűkítjük csak a kormányfőkre, akkor a fenti lista kiegészíthető olyan, a dualista korszak második felét meghatározó személyekkel, mint például Kállay Béni, Szilágyi Dezső, Csáky Albin, Wlassics Gyula vagy Kossuth Ferenc.

Ezt az aránytalanságot tartottuk szem előtt, amikor 2010 őszén leendő témavezetőmmel lehetséges PhD-témákon gondolkodtunk – ha már a fenti politikai szereplők mindegyikének nem is tárható fel egyszerre az életútja, legalább egyikőjük pályafutásáról szülessen egy monográfia.

Katus László tanácsára esett a választás Széll Kálmánra, akiről 2010-ben még csak Sárkányné Halász Teréz 1943-as, finoman szólva sem objektivitásra törekvő munkája volt olvasható, beillett tehát a fenti politikusok sorába. Bár a konkrétan Széll Kálmánra vonatkozó forráshiánnyal (különösen személyes irathagyatékának megsemmisülése folytán) a kezdetektől számolni kellett, életútjának kutatása mellett számos nyomós érv is szólt, amelyekre az értekezés – részben és egészében – felfűzhetőnek ígérkezett. Egyrészt 1867-ben kezdődő és 1915-ös halálával záródó közéleti pályafutását maga a korszak is keretbe foglalja, másrészt a politika „síkjá” mellett Széllt sikeres, a dzsentri pejoratív jelentésének ellentmondó gazdálkodóként, valamint bankvezérként is be lehet mutatni – mint ahogy azt a dolgozat meg is kísérelte. Főbb életszakaszainak – melyek az egyes fejezetek alapjai – mindegyik tartalmaz kibogozásra váró szálakat. Széll családja kapcsán jól kirajzolódik a kor lehetőségeit megragadó, generációról-generációra történő építkezés. A Deák Ferenchez fűződő kapcsolat, valamint a Vörösmarty Ilonával kötött házasság is nagyon fontos, Széll egész későbbi életét alapvetően meghatározó körülmények.

Maga a politikai karrier Széll esetében több, jól elkülöníthető szakaszra bomlik. Az elsőben a 25 éves képviselő fokozatosan, de rövid idő alatt fontos pozícióba került a '67-es kormánypártban, és 32–35 éves kora között sikeres pénzügyminiszter lett, hogy aztán némileg váratlanul eldobja tárcáját. Pályafutásának ezen szakaszát két fejezet tárgyalja, amelyek különösen a fiatal képviselő országgyűlési tevékenységére, a Deák-pártban, valamint az 1873-as válság kapcsán és az 1875-ös pártfűzióban játszott szerepére, majd pénzügyminiszteri konszolidációs programjára és 1878-as lemondásának körülményeire koncentrálnak.

Széll Kálmán a következő két évtizedben sem hagyta maga mögött a politika színpadát és ebből a szempontból is szükséges volt vizsgálat alá venni. Az 1880-as és 1890-es években azonban inkább bankelnökként, valamint rátóti birtokának felvirágoztatásában kamatoztatta alkotó energiáit. Az 1894–1895 fordulóján lezajlott belpolitikai válságban betöltött szerepe már előrevetítette későbbi kormányfői pozícióját, ezért azt is részletekbe menően tárgyalja a dolgozat. Széll Kálmánnak a Bánffy-kormány 1898 végén kibontakozó, 1899 februárjára kulmináló válságában, a szituáció feloldását eredményező tárgyalásokban játszott szerepét a források biztosította lehetőségekhez képest az értekezés igyekszik a lehető legrészletesebben feltárni, új megvilágításba helyezni, különösen a végső szót kimondó király magatartása, Széll melletti döntésének mozzgórugói nyertek erősebb kontúrokat.

Az értekezés lezárásához 1899 februárja, Széll miniszterelnöki megbízatásának kezdete lett kijelölve, így a „Széll-csendet” és az utána következő pályaszakaszt a disszertáció nem tárgyalja. A távlati cél természetesen Széll Kálmán teljes életének monografikus feldolgozása. Az értekezést egy tematikus fejezet zárja. Ugyanis szükségét éreztem, és a biográfia módszertani kritériumai is arra indítottak, hogy Széllt szeretett vidéki otthonában, Rátóton is bemutassam – egyrészt hosszú képviselősége (1867–1915) során a választókerületével és szűkebb pátriájával kialakult kapcsolatát, szülőföldje gazdasági-kulturális-társadalmi fejlesztése érdekében kifejtett tevékenységét, másrészt sikeres gazdálkodóként, harmadrészt szűkebb-tágabb családja körében.

Az egyes fejezeteken belül érintett, az adott pályaszakaszra jellemző fő gócpontokon – családi háttér, Deák Ferenchez fűződő kapcsolat, Vörösmarty Ilona, karrierindítás, pénzügyminiszterség, bankelnökség stb. – túlmenően a teljes vizsgált karrierívrre, tehát a *fejezeteken átívelve* az alábbi kutatói kérdéseket kívánja szem előtt tartani a dolgozat, hogy reflektálhasson rájuk az összegzésben. A végkifejlethez vezető vezérfonal a miniszterelnökké válás. Ebből a szempontból mennyiben épülnek egymásra Széll Kálmán pályafutásának egyes szakaszai, mennyire logikusan következik egyik állomás a másikból? Miként rajzolódnak ki Széll karrier-döntéseiben a hosszú távú célok? A korszak többi miniszterelnökéhez képest Széll

kormányfőséghez vezető útjában mi az egyedi vonás? Milyen képességei, tulajdonságai tették alkalmassá a közéleti pályafutásra? A családi háttér, kiegészülve a Deák-szállal, mennyiben predestinálta erre a pályára, és a „pót-Deákság”, vagy kritikusan megfogalmazva a Deák-epigonság, hátráltatta vagy segítette-e Széllt hosszú pályafutása során?

Széll Kálmán korántsem volt „egydimenziós” közszereplő, pályafutása során behatóan foglalkozott a pénzügyi-gazdasági, közigazgatási, mezőgazdasági, igazságszolgáltatási, szociális, külpolitikai és természetesen a közjogi kérdésekkel. Napjainkban talán már túlságosan pátosznak hangzik, Széllre (és generációja számos tagjára) azonban igaz megállapítás, hogy élete során a politikus, a bankár vagy a gazdálkodó szerepkörében is megpróbált a közjót, a magasabb társadalmi (vármegyei, országos, monarchiai) érdekeket is szem előtt tartva tevékenykedni, a lehető leginkább összeegyeztetni azokat saját meggyőződésével. A közszolgálat becsületét családja mindkét ága mellett közvetlen közlől Deák Ferentől is eltanulhatta, amire egyébként többször hivatkozott is felszólalásaiban.

A magyar politikai elit többségéhez hasonlóan ő is a *rendi nacionalizmus* és a klasszikus 19. századi liberalizmus sajátos magyar ötvözetéből a korszakra – az ország közjogi helyzetéből és soknemzetiségű jellegéből adódóan – kialakuló *liberális nacionalizmus* elveit vallotta. Nem ad különös politikai karaktert Széllnek az sem, hogy a korszakban – leegyszerűsítve szintén a sajátos államjogi helyzetből fakadóan – meghatározóvá váló *konzervatív-liberális konszenzuson* nem kívánt túllépni, nem gondolkodott annak alternatíváiban, sőt ő is komoly lépéseket tett annak érdekében, hogy miniszterelnöksége elején egy újabb pártfúzióval egy zászló alatt egyesítse a dualizmus fenntartásában érdekelt különböző csoportokat – a liberális nagytőkésektől egészen a konzervatív-agrárius nagybirtokosokig.

Ezen túlmenően azonban Széll részletes eszmei arcélének felvázolása szinte leküzdhetetlen nehézségekbe ütközik. Személyes irathagyatéka megsemmisült, így is tudható azonban, hogy egyrészt nem vezetett naplót, másrészt elméleti igényű írásokat, világnézeti vagy politikai értekező műveket sem hagyott hátra. Ugyan a kifejezetten sokat beszélő politikusok közé tartozott megnyilatkozásaiban mindig egy-egy adott gyakorlati problémára reflektáló aktív közszereplő volt. Politikusi karakterének, eszméinek feltérképezéséhez természetesen felhasználhatók pályatársainak szubjektív forrásai, a kétségtelen előnyök mellett azonban fokozott elővigyázatosság is szükséges alkalmazásukhoz. Leginkább tehát Széll Kálmán konkrét döntéseiből, cselekedeteiből, „hivatali” (képviselői, miniszteri, miniszterelnöki)

tevékenységéből, egyes problémákra adott reflexióiból és aktuális kérdésekben tett megnyilatkozásaiból vagyunk kénytelenek visszakövetkeztetni karakterére és elvi álláspontjaira.

Miután szilárdan hitt abban, hogy Magyarország számára a dualizmus közjogi viszonyai, valamint a Monarchia gazdasági közössége előnyös, élete során végig a kiegyezést védelmező pártokban (Deák-párt, Szabadelvű Párt, Alkotmánypárt) politizált. Egész pályafutása során tökéletesen ráillik a *réalpolitikus* jelző. Mindig a *gyakorlati hasznosulást* szem előtt tartva, az aktuális politikai környezet, a lehetőségek figyelembevételével igyekezett lépni, egy-egy döntést meghozni. Ugyanakkor egy politikai szituációban, ha adottak is a körülmények és a lehetőségek, más-más karakterű politikai aktőrök rendszerint másként értelmezik azokat.

Széll Kálmánál tehát a lehetőségek szabta korlátok mellett személyes tulajdonságai, legendás, a ráaggatott jelzőkben is visszaköszönő kompromisszumkészsége, konciliáns, a konfliktusokat inkább kerülő jelleme is magyarázzák, hogy többször háttérbe tudta szorítani egyéni meggyőződését a politikai racionalitás érdekében. A miniszterelnöki éveire megalkotott „Széll-csend” szójáték, vagy a személyére akasztott „Zephyr” jelző is beszédes, mégis talán Herczeg Ferenc szófordulata a legplasztikusabb, miszerint Széll „Magyarország vezérigazgatója” volt. A jeles író és országgyűlési képviselő szerint ugyanis Széll kormányzati politikája a bankárok „leben und leben lassen diplomáciájára” épült.

Érdemeinek méltatása mellett azonban a dolgozat Széll jellemhibáit, morálisan és/vagy gyakorlati szempontból megkérdőjelezhető döntéseit is igyekezett kellően megvilágítani, házasságát, Deák Ferencsel, testvérével és későbbi politikustársaival való kapcsolatát lehetőség szerint minél objektívebben árnyalni.

Az egyes konkrét szituációkban a vizsgálódást a horizontális, általános képből szűkítettem a vertikális felé, azaz első szándékból nem Széll életútjában kerestem az országos nagypolitika által okozott változásokat, hanem a dualizmus kori politikatörténet fejleményeiben kerestem Széll szerepét. Fernand Braudel és Katus László hasonlatát továbbfűzve: Magyarország dualizmus kori történelmének szimfóniájában próbáltam azokra a szólamokra koncentrálni, amelyeknek megszólaltatásában Széll Kálmán kisebb-nagyobb szerepet játszott.

Abban a reményben adtam közre a dolgozatot, hogy Széll Kálmán életútjának feldolgozott szakaszáról sikerült koherens, a modern történettudomány igényeit kielégítő, ugyanakkor a dualizmus korszaka iránt érdeklődő szélesebb olvasóközönség számára is

forgatható írásművet alkotni, amely a dualizmus évtizedeinek értelmezési kereteit is újabb elemekkel gazdagíthatja, legfőképpen azonban további gondolatokat ébreszt olvasóiban.

3. Szakmódszertan

„Örületség semmit sem tennünk, ha mindent nem tehetünk is.” Pierre Bourdieu már-már tudományelméleti közhelynek számító tételére (miszerint életrajzot írni ugyebár illúzió), reflektálva fogalmazódhat meg bennünk Esterházy Miklós nádor viszonylag széles körben ismert 17. századi mondása. Hiszen kétségtelen, hogy nem tudjuk a maga teljességében visszaadni a múltat a mának, ebből kifolyólag természetesen egy történelmi személyiséget sem vagyunk képesek a maga komplexitásában interpretálni. Az életrajz szerzőjének lelkiismerete azonban ettől még lehet tiszta. A vállalt redukcionizmus sem zárja ki ugyanis, hogy a műfaj, a forrásadottságok és a biográfusok emberi volta által megszabott szűkebb-tágabb korlátok határain belül ne lehetne törekedni a minél komplexebb megismerésre. Ezen túllépve, a fő kérdés talán inkább az, hogy miben merül ki ez a törekvés.

Bár a jelen értekezés nem ismerteti Széll Kálmán teljes életútját, szándéka szerint műfaját tekintve politikai biográfia, távlati célként, monográfiaként komplex életrajzzá bővíthető.

A 20. század második felének történetírói irányzatai nem kedveztek a biográfia-írásnak, azonban a „történeti társadalomtudomány napjainkban megmutatkozó válságjelenségeivel, a narráció újjászületésével feltámadni látszik haló poraiból a biográfia is” – vetette papírra Kövér György 2000-ben, a műfaj népszerűsége pedig azóta is töretlen. A politikai életrajz népszerűségének évtizedek óta tartó felívelése és a politikatörténet megújulása (más megközelítésben átalakulása) között magától értetődő a párhuzam. Patrice Gueniffey a megújuló politikatörténetírás keretében „a biográfia műfajának újból felfedezett méltóságáról” írt, amely az egyén és a politika rehabilitációját is jelenti a humántudományok részéről.

Egy ilyen népszerű és „termékeny” műfaj esetében nem igazán meglepő, hogy bár *elvi* konszenzus uralkodik az alapvető módszertani kérdések többségében, a részletekre és a biográfiaírás *gyakorlatára* nézve nincsenek kőbe vésett, megmerevedett sémák. „Aki valaha próbálkozott biográfia írásával, tudhatja: nincs általános recept sem a műfajra magára, sem annak történetíráshoz fűződő viszonyára.” – állapította meg Kövér György. Az életrajzíróknak azonban bizonyos alapvető problémát figyelembe kell vennie: a kronologikusság és problémaközpontúság, köztörténet és személyes história, érdekes részletek és az életút fő fonala, közszereplő és magánember közötti érzékeny egyensúlyok megtalálására kell törekedni, a vállalt redukcionizmus mellett a lehetőségek minél komplexebb kihasználásával. Ezeket a szempontokat természetesen igyekeztem figyelembe venni munkám során.

4. Forrásadottságok és historiográfia

Széll Kálmán irathagyatéka

A modern politikai életrajz egyik markáns eleme, hogy bemutatja a vizsgált személy „örökség-hagyó” tevékenységét: részt vett-e archívumának összeállításában, kiválogatásában? Megőrizte-e magánleveleit? Hogyan rendelkezett hagyatéka sorsáról, elhelyezéséről? Ennek megfelelően külön fejezetben tárgyalom Széll irathagyatékának sorsát.

Széll Kálmán számos személyes, illetve közéleti pályafutásával kapcsolatos iratát megőrizte és rátóti kastélyában lévő dolgozószobájában gyűjtötte össze. Nem rendelkezett értékes könyvtárának és összegyűjtött iratainak további sorsáról. Halála (1915) után azok hosszú ideig továbbra is a rátóti kastélyban maradtak lánya gondozásában. Az irtok 1942–1943 folyamán kerültek az Országos Levéltárba Széll Ilona felajánlásából, a hagyatéka azonban hamuvá lett az 1945. január 25-én, egy orosz gyújtóbomba által okozott tűzben. Korábban azonban a levéltár készített egy lajstromot Széll lányának az iratokról, amelynek pizkozata ma is fellelhető az Y szekcióban. Ennek alapján táblázatos formában közzé tettem Széll irathagyatékának 1943-ban rögzített tartalmát.

A fontosabb felhasznált források

Széll Kálmán, mint politikus bemutatásához fontos kútfőként használtam az országgyűlés képviselőházának naplóit. A pénzügyminiszteri és az azt követő időszakhoz is hasznos forrásnak bizonyultak a magyar, valamint a közös minisztertanácsok jegyzőkönyvei. A forrásról tudni kell azonban, hogy nem szó szerint tartalmazza az elhangzottakat, vitákat csak nagyon elvétve lehet felfedezni, a kabinet tagjainak előterjesztéseit leíró módon közli, a kollektív döntéseket csak megállapítja. A minisztertanácsai jegyzőkönyveket végig a korszak folyamán utólag az uralkodó elé kellett terjeszteni, így a kormány tagjai értelemszerűen abban a tudatban tették megnyilvánulásait, hogy azokat a király is olvasni fogja. A német nyelvű közös minisztertanácsai jegyzőkönyvek is hasonló alapelvek szerint épülnek fel, nem szó szerint rögzítették a résztvevők által elmondottakat. A közös minisztertanácsai jegyzőkönyvek papíralapú kiadása nagyívű, évtizedek óta tartó osztrák–magyar közös vállalkozás. Az Agenor

Gołuchowski közös külügyminiszteri időszakát felölelő kötet 1991-ben Somogyi Éva szerkesztésével látott napvilágot, a pénzügyminiszteri időszak (1875–1878) közös minisztertanácsi jegyzőkönyvei azonban még nem kerültek kiadásra, így ezeket részben eredeti bécsi lelőhelyükön, részben a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának mikrofilmjei alapján kutattam.

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárban (MNL OL) Széll 1875–1878 közötti pénzügyminiszteri tevékenységének feltérképezéséhez a Pénzügyminisztérium (nem túl gazdag) elnöki rezervált irataival (K 256) egészítettem ki az alapvetően bőséges és megbízható szakirodalmat és egyéb forrásokat (például minisztertanácsi jegyzőkönyvek, képviselőházi naplók). Az elnöki iratok (K 255) feltárása a nevezett évkörben a kutatás további fontos feladata lesz.

A bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban (HHStA), az uralkodó Kabinetirodájának iratai (Kabinettsarchiv) között számos hasznos információra leltem. Tapasztalatom szerint az itteni forrásokban a magyarországi kormányzati ügyek koncentráltabban jelennek meg. A Vorträge-anyagot Széll egész pályafutására vonatkozóan előszeretettel kutattam. Az uralkodó szárnysegédeknek a kutatók figyelmét eddig elkerülő naplókönyveit (Tagebücher der Flügeladjutanten) arra használtam, hogy pontos képet kapjak Széll Kálmán és politikustársai Ferenc Józsefnél tett kihallgatásainak időpontjairól és időtartamáról. Megjegyzendő, hogy a sajtó is gyakran közölt ilyen információkat, tapasztalatom szerint azonban sokszor megbízhatatlanul. Ugyancsak átnéztem a Kabinetiroda *Korrsepondenz-* és *Kurrentbillette-*anyagát. Szintén a HHStA-ban, a közös külügyminisztérium (Ministerium des Äußern) levéltárában egyrészt a már említett közös minisztertanácsi jegyzőkönyveket néztem át az 1878-as évből. Másrészt a Külügyminisztérium sajtóosztályának anyagában, a *Privatbriefe* sorozatban kutattam.

Nagy súlyt fektettem arra, hogy Széll Kálmán fontosabb politikustársainak – akik sokszor „osztottak” vele egy-egy politikai szituációban – hagyatékát bevonjam a kutatásba. Az MNL OL-ben Lukács László (K 618), az Andrássy-család (P 4), Szilágyi Dezső (P 634), Darányi Ignác (P 1441), Wlassics Gyula (P 1445) és Fejérváry Géza (P 1707), a HHStA-ban Csáky Albin hátrahagyott iratait kutattam ebből a célból. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában Széll Kálmán különböző személyekkel folytatott levélváltásait, Teleki Sándor országgyűlési képviselő rövid politikai naplóját, illetve a szűkebb korszakkal foglalkozó történészek által előszeretettel használt, rendkívül értékes Thallóczy-naplókat tekintettem át. Szintén hasznosnak bizonyult Londonban a University College Szláv és Kelet-Európa Tanulmányok Intézetének (UCL SSEES) könyvtárában őrzött, a Széll-családdal jó viszonyt

ápoló Kónyi Manó hagyatékában Széll Kálmán és felesége, valamint Dóczy Lajos leveleinek tanulmányozása.

A nyomtatásban megjelent (releváns) naplókat és memoárokat ugyancsak igyekeztem felhasználni, különösen a *Gróf Tisza István összes munkáit*, a *Szilágyi Dezső beszédeit*, a *Csengery Antal hátrahagyott iratai és feljegyzéseit* tartalmazó kiadványok, illetve Széll Kálmánné *Emlékeim Deák Ferenc politikai és magánéletéből* című kötete emelhetők ki. A szubjektív források felhasználása kapcsán természetesen szem előtt tartottam a legfontosabb módszertani alapvetéseket. Esetenkénti információkiegészítés céljából nem mellőztem a sajtótermékeket sem, alapos elemzésük ugyanakkor nem képezte a kutatás tárgyát.

Historiográfia

A kiegyezés és a dualizmus addig eltelt korszakának történeti értékelése már a századfordulón megkezdődött. *A magyar nemzet története*-től egészen a legközelebbi évekig a dualista korszakot tárgyaló szintézisek legszélesebb körét igyekeztem felhasználni a dolgozat elkészítése során.

Bár a forrásbázis akkor még rendelkezésre állt, Széll Kálmán halála (1915) után két évtizedig senki sem mutatott érdeklődést irathagyatéka iránt, Sárkányné Halász Terézia kötetéig konkrétan Széll Kálmánra fókuszáló monográfia nem született. Az 1943-ban megjelent életrajz azonban nemcsak a mai, hanem a korabeli történettudomány kritériumainak sem felelt meg. A kötetten egyértelműen érződik, hogy Széll Kálmán szerepét minden szituációban a lehető legpozitívabb módon igyekszik bemutatni. Módszertani tökéletlensége ellenére jelentősen megnöveli értékét, hogy a szerző sokat idéz Széll személyes hátrahagyott dokumentumaiból, amelyekből csak az általa közölt részletek maradtak ránk.

Széll Kálmán halálának centenáriuma apropóján, 2015 őszén, *Törvény, jog, igazság. Széll Kálmán életműve* címmel jelent meg tanulmánykötet, amely Ifj. Bertényi Iván, Kövér György, Tőkéczi László, Halmos Károly, Csapó Csaba, Szabó Dániel, Klestenitz Tibor, Krizmanics Réka, Kárbin Ákos, Anka László, Székely Tamás, Csunderlik Péter, valamint jelen sorok írójának tanulmányaiból állt össze.

5. Az értekezés főbb problémafelvetései

Pályakezdés

Széll pályafutásának első szakasza nagyon látványos felívelést mutat, hiszen 32 évesen a pénzügyminiszteri bársonyszékbe ülhetett. A fejezet részletesen vizsgálja Széll Kálmán szocializációs hátterét, első sorban családi körülményei és tanulmányai révén. Bemutatja a rá nagy hatást gyakorló apa, Széll József országgyűlési képviselő és főispán karrierjét és fiai pályafutásának előmozdításában kifejtett tevékenységét. Ebből a szempontból kiemelt fontosságú a Deák Ferencsel ápolt rokonság, ami Széll Kálmán és Vörösmarty Ilona (Deák gyámleánya) 1867. szeptemberi házasságkötése után még fajsúlyosabbá vált – ennek megfelelően a házasságkötés körülményeit is igyekeztem górcső alá venni.

Melyek voltak közéleti pályafutása első lépései? Mennyiben tekinthető Széll gyors emelkedése saját érdemének, és mennyiben köszönhető az atyai és Deáki támogatásnak? A családi háttér szerepe cseppet sem hanyagolható el, ugyanakkor fontos hangsúlyozni Széll személyes rátermettségét, szorgalmát és tehetségét, felkészültségét is. A Deákhoz való közelség hozzásegíthette a lehetőségekhez, de azokkal csak a kiváló személyes kvalitásainak köszönhetően tudott élni – ezt már a kortársak többsége is így látta.

Melyek voltak azok a további körülmények, amelyek miatt Széll kitűnt a több száz képviselőtársa közül? Erre a kérdésre egyrészt megint személyes tulajdonságaival – szorgalmával, teherbírásával, precízsgével – felelhetünk, másrészt Széllnek a képviselők között ritkaságszámba menő pénzügyi-közgazdasági, főként önszorgalommal felépített ismeretei adtak olyan különleges karaktert, ami segítette, hogy a Deák-párton belül egyre fontosabb szerephez jusson.

A pénzügyminiszter

Széll Kálmán 1875–1878 közötti pénzügyminisztersége a kritikus helyzetben lévő államháztartás rendbetételének jegyében telt, legfontosabb intézkedései (aranyjáradék-kötvények kibocsátása, adóreform, megszorítások) a szanálás érdekében fogantak. Az ezeket az éveket bemutató tematikai egység azonban csak úgy lehet teljes, ha azt is felvázolja, hogy mitől is kellett „megmentenie” Széllnek a magyar államot. Ezzel kapcsolatban azt is fontos

megvizsgálni, hogy magának Széllnek volt-e szerepe, terheli-e őt bármilyen felelősség az 1873-as pénzügyi összeomlás, és nyomában az államcsőddel fenyegető helyzet kialakulásában. Milyen szerepet játszott Széll a fúziós tárgyalások során? Milyen intézkedésekkel igyekezett enyhíteni az államháztartás szorult helyzetén, és milyen körülmények vezettek az előre nem várt lemondásához?

Az 1873-at megelőző években Széll – a képviselőház pénzügyi bizottságának tagjaként – számos felszólalásban támogatta a Deák-párti kormányok végül sikertelennek és veszélyesnek bizonyuló, túlköltekező pénzügyi politikáját, a válság kialakulásában játszott szerepét mégsem szabad túldimenzionálni. Széll Kálmánnál sokkal nagyobb befolyással rendelkező politikusokat (miniszterelnököket, pénzügyminisztereket, pártvezéreket) és általánosságban a Gründerzeit gazdasági-politikai elitjét is a túlfűtött bizakodás jellemezte. Sőt, ez az 1850-es évek óta tartó, spekulációs jelleget öltő alapítási láz nem magyar, nem monarchiai, hanem az egész világ gazdaságot átható jelenség volt. Mindettől függetlenül tény, hogy végső soron a pénzügyi bizottság oszlopos tagjaként és előadójaként Széll a képviselőházban következetesen kiállt a korábbi kormányok gazdaságpolitikája mellett, azzal szemben semmilyen alternatívát sem vázolt fel, gondolkozása csak az 1873-as válság hatására változott meg.

Amint az a vonatkozó alfejezetben részletesen ismertetett beszámolókból kiderül, az 1875. január–februári pártközi értekezleteken, amelyek a Szabadelvű Párt megalakulásához és a kormányváltáshoz vezettek, már egyértelműen Széll volt a pénzügyminiszteri poszt várományosa, annak ellenére, hogy több szempontból sem értett egyet Tisza Kálmánnal a jövő pénzügyi politikáját illetően.

Összességében megállapítható, hogy Magyarország pénzügyei Széll Kálmán miniszteri időszaka alatt kedvező fordulatot vettek. Az államháztartási hiányt ha felszámolni nem is sikerült, jelentősen lefaragni igen. Ehhez Széll nem használt – ahogy maga fogalmazott – „bűvszereket”, politikája ortodox elemeket tartalmazott: költségvetési szigor, adóemelés, korábbi kölcsönök átkonvertálása. Sikerének titka abban rejlik, *ahogy* politikailag, taktikailag ezeket a célokat el tudta érni: minisztertársaival és a szélesebb közvéleménnyel is elfogadtatva a megszorítások szükségességét.

Széll pénzügyminiszterségének egyik legizgalmasabb, legnehezebben felfejthető eseményláncolata nem várt lemondása 1878 őszén, Bosznia-Hercegovina osztrák–magyar megszállása kapcsán, amely hadművelet a vártnál jóval több pénzbe került. Az értekezésben részletesen tárgyalt körülmények és a bevont források tanúsága szerint Széll pszichésen még a válságnál is válságosabbnak élte meg a szituációt, túlértékelhette a katonai vezetők

befolyását, emiatt Ferenc Józsefet és Tiszát is megsértve, dacosan eldobta tárcáját. Elsőre úgy tűnt, ezzel derékba töri fényesen induló karrierjét, a sors azonban úgy hozta, hogy pont ezzel teremtette meg közéleti pályafutása második szakaszának alapjait, amely az elérhető legmagasabb fokra, a miniszterelnökségig vezetett – igaz, mintegy két évtized múlva.

Széll Kálmán a dualizmus politikai erőterében (1878–1895)

Széll Kálmán mintegy három és fél éven keresztül volt pénzügyminiszter, illetve négy éven és három hónapon át miniszterelnök. Kevesebb mint nyolc évet töltött tehát vezető kormányzati pozícióban élete során. Közéleti pályafutásának leghosszabb egybefüggő szakaszát tehát az a mintegy két évtized teszi ki, amely a pénzügyminiszteri lemondásától (1878. szeptember/október) miniszterelnöki kinevezéséig (1899. február) tartott. Közéleti pályafutásról beszélhetünk, mert bár energiáit elsősorban az általa elnökölt bankok, illetve vasvámgyepei birtokainak fejlesztése kötötte le, a politika világától sem szakadt el, képviselői mandátumát mindvégig megőrizte, az 1890-es évektől pedig a Szabadelvű Pártban ismét egyre fontosabb személlyé nőtte ki magát.

Milyen politikai lehetőségek kínálóztak Széll előtt közvetlenül lemondása után? Miként lett a kegyvesztett, perifériára szorult politikusból előbb fontos háttérember, aztán kormányfő-jelölt? Mit sikerült elérnie a Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank, illetve a Magyar Jelzáloghitelbank elnökeként? Hogyan viszonyult ezen időszak alatt Széll Kálmán a királyhoz, az egyes kormányokhoz, a Szabadelvű Párthoz és vezetőihez? Milyen szerepet játszott a politikai válságszituációkban? Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása jelöli ki a miniszterelnökséghez vezető út mérföldköveit.

1878–1880 között Széllre '67-es ellenzéki szerep várhatott volna, pártvezetői felkérések is érkeztek hozzá, több hónapnyi rátóti elvonultság után azonban inkább nem szakított a Szabadelvű Párttal. Politikusi aktivitása viszont az 1880-as években jelentősen lecsökkent, és bankelnökként kamatoztatta alkotó energiáit, 1881–1882-től egyidejűleg két, francia tőkével megerősített, kezdetben kicsi pénzintézet, a Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank, illetve a Magyar Jelzáloghitelbank elnökeként tevékenykedett. Amint azt a vonatkozó alfejezetben elemeztem, a rendelkezésre álló – igaz, nem túl bőséges – kútfők alapján úgy tűnik, Széll valós szerepet játszott abban, hogy a két bankház az 1890-es évekre már az ország legjelentősebb és legtőkeerősebb pénzintézetei közé tartozott.

Mindezzel párhuzamosan az 1880–1890-es évek folyamán mintagazdasággá fejlesztette rátóti gazdaságát.

Részletekbe menően vizsgáltam Széll szerepét az 1894-es kormányválságokban, hiszen ekkorra már vele is egyértelmű miniszterelnök-jelöltként lehetett számolni, 16 évvel pénzügyminiszteri lemondása után újra Ferenc József bizalmas tanácsadói között láthatjuk. A király 1895 januárjában meg is próbálta kormányalakításra bírni Széllt, aki nem vállalta a feladatot, de megígérte, hogy még aktívabban fogja kivenni részét a belpolitikai életből, és legközelebb már az uralkodó rendelkezésére fog állni.

A miniszterelnökség előszobájában

A Bánffy-érában tehát Széll már egyértelműen a jövő egyik potenciális embere volt, amivel a Bánffy-kormány tagjai, illetve kormánypárti képviselőtársai is tisztában voltak. Ennek megfelelően a fejezet lapjain igyekeztem Széll Szabadelvű Párton belüli pozícióját minél több szempontból árnyalni, felrajzolni kapcsolati hálóját.

Ezután a Bánffy-kormány 1898–1899 fordulóján kulmináló válságának részletes, újabb források bevonásával történő tárgyalásával mutatja be az értekezés, hogy miként csöppent Széll az események fő sodrába, és hogy milyen körülmények vezettek ahhoz, hogy az elmérgesedő politikai helyzetben az ő személye jelenthette az egyedüli reális alternatívát Ferenc József számára Bánffy Dezső miniszterelnök utódjaként. Mennyiben tekinthető a Széll által az ellenzékiekkel ekkor kötött paktum egy kvázi deáki hagyományokon nyugvó kiegyezéssel politikai részének? Miért bízott Széllben Ferenc József és miért bízott benne az obstruáló ellenzék? A politikai körülmények mellett ezúttal is Széll személyes jellemvonásaiban, „paktumozó”, kompromisszumkereső hajlamában keresendő a válasz.

6. Összegzés

Az értekezésben reményeim szerint, hol nyíltan a felszínre hozva, hol az egyes részkérdések árnyékában, a háttérben tovább szöve kirajzolódik egy olyan, szinte mindig logikus pályáiv, amelyik talán egyetlen fordulópontot leszámítva nem tartalmaz különösebben váratlan fejleményeket, a fő kérdések tekintetében viszonylag kiszámítható. Viszont az az egy, hosszú távon hátrányosnak semmiképpen, sőt talán inkább szerencsétlenségében is szerencsésnek tekinthető sorsfordító teszi egyedivé, kizárólag Széll Kálmánévá pályafutását.

A családi háttér, a tanulmányok, az ifjú korában kapott ingerek és a Deák-közelség kvázi '67-es politikai szerepre predestinálták Széllt. Családjának kapcsolati tőkéje, saját képességei és személyes tulajdonságai, párválasztása és a Deák-faktor pedig minden lehetőséget megteremtettek ahhoz, hogy ez a politikai szereplés sikeres legyen. Meggyőződésem szerint Széllből Szabady Sándor idő előtti halála nélkül is képviselő lett volna legkésőbb az 1868-as általános választások alkalmával. A fent említett okok miatt az is könnyen belátható, hogy a fiatal képviselő személyére miért figyeltek fel gyorsan kortársai.

Képességeiből, tudásából, személyes tulajdonságaiból és ambícióiból fakadóan pedig megragadta a lehetőségeket, de – a szintén hangsúlyozott taktikusságának köszönhetően – csak azokat, amelyek valódi, hosszú távú lehetőségek voltak. Innentől kezdve, úgy vélem, Széllből még a 30-as évei első felében, az 1873-as válság nélkül is, miniszter, valószínűleg pénzügyminiszter lett volna, még hozzá – mivel eleve kivárta volna a megfelelő pillanatot – sikeres pénzügyminiszter. Eddigi pályájában egyszerűen nem látom az ettől gyökeresen eltérő alternatívát, a pályáiv logikusan, racionálisan épült fel.

Bosznia okkupációja és a dacos lemondás Széll szempontjából tekinthető nem várt, logikátlan, a keréknyomból kizökkentő fordulatnak – de csak első ránézésre. A lemondás generálta hosszabb távú politikai tőkét a kellő mélységben tárgyalta a dolgozat. Széll későbbi „nimbuszához”, ahhoz, hogy miniszterelnöki aspiráns lehessen, ugyanúgy szükség volt a zajos lemondásra, mint a sikeres pénzügyminiszterségre.

A miniszterelnöki megbízatását megelőző években további plusz faktort jelentett (Széll anyagi viszonyainak szempontjából is) a sikeres bankvezérség – amihez ugyancsak az ünnepezt pénzügyminiszterség, az akkor megszerzett, kiépített kapcsolatok, valamint a lemondás kellett. A pályafutás egyes szakaszai tehát az 1878-as lendületvesztéssel együtt alkotnak egy, az 1899. februári miniszterelnöki megbízatáshoz vezető logikai egységet. A 6. és a 7. fejezet pedig

megmutatta, hogy *amikor*, és *ahogy* Széllből kormányfő lett, ahhoz az ő speciális, személyes kvalitásai – rendkívüli simulékonysága és kompromisszumkészsége mellett is a mindig a hosszabb távú érdekeket figyelembe vevő taktikai határozottsága – kellettek.

A dualizmus időszaka átmenetet képez az 1848 előtti feudális világ és a 20. század között. A korszakban lehetett miniszterelnök a polgári sorból – igaz, nem éppen rossz körülmények közül – származó Wekerle Sándorból, de a nem túl tehetséges arisztokrata Szapáry Gyulából, továbbá a magyarországi örmény vállalkozó (1760-ban nemesített) családból származó Lukács Lászlóból is. Az 1867–1914 közötti 14 miniszterelnök közül 7 volt arisztokrata, igaz többen csak a címmel rendelkeztek, az ahhoz a képzeletben társított vagyonnal már nem. Széll társadalmi státuszát és birtokait tekintve a közép- és a nagybirtokos határmezsgyéjén mozgott. Arisztokrata ugyan nem volt, de a miniszterelnökségét megelőző években egyes arisztokraták által is irigyelhető jövedelemmel rendelkezett. A Széllrel kapcsolatos eddigi kutatások tehát inkább arra erősítenek rá, hogy analógiák, párhuzamok felrajzolása nem könnyű feladat, hiszen a korszak miniszterelnökeinek, ha a politikai hitvallása nem is, személyisége igencsak eltérő volt, egy-egy kormányváltással járó válsághelyzet feloldása pedig a körülményektől függően más-más embert kívánt – 1899 februárja Fejérváry Géza helyett Széllt, 1905 tavasza viszont már Fejérváryt.

A helyzet a *homo novus*-kérdés felől vizsgálva is meglehetősen szubjektív, hiszen Tisza Istvánnál (vagy a többször „majdnem miniszterelnök” ifj. Andrássy Gyulánál) Széll nyilván „homo novusabb”, de Wekerle Sándorhoz vagy Lukács Lászlóhoz képest a Deákhhoz való közelség és a családi háttér okán már jóval kevésbé. A Széll-Wekerle-párhuzam egyes aspektusaira is utalt a dolgozat, mindkettőjük karrierjében meghatározó, speciális vonás a vezető kormányzati pozícióba egy jelentősebb szünet után történő visszatérés, illetve a pénzügyi-közigazdasági kérdésekben való jártasság. Ezen túlmenően további kutatási terepet képezhet Széll és a többi miniszterelnök közötti analógiák keresése és bemutatása, ehhez azonban legalább annyira el kell mélyedni a másik fél életútjának ismeretében, mint Széllében, és rövid távon értelemszerűen csak azok a személyek jöhetnek szóba, akikről készült épkézláb biográfia (id. Andrássy Gyula, Lónyay Menyhért, Tisza Kálmán és István, Wekerle Sándor és Bánffy Dezső).

Az értekezés lapjai (különösen a 4. fejezetben) igyekeztek árnyalni a Széll-Deák kapcsolatot, részletesen bemutatni, hogy mennyiben adott Széll induló karrierjének lökést a „haza bölcséhez” való közelsége (hangsúlyosan is a Vörösmarty Ilonával kötött házasság). Bár a későbbiek során Széll nem kerülhette el a Deák Ferencsel való összevetéseket, az olykor degradáló megjegyzések ellenére pályafutása második részében is inkább profitálni tudott

mindebből, inkább a deáki politika szellemi örökösének, mintsem Deák-epigonnak látták – ezt a megfelelő helyeken igyekeztem kortársaitól származó idézetekkel szemléltetni, alátámasztani.

További zárógondolatok megfogalmazásához már teljes(ebb) *lezárásra* lenne szükség. Ehhez viszont Széll Kálmán pályafutásának 1899 márciusáig terjedő szakaszát a miniszterelnöki időszak, valamint a politikai pályáiv 1903–1915 közötti részének kidolgozásával lenne szükséges továbbfűzni egy komplex politikai biográfia elkészítéséhez. Bár az eddigi kutatások alapján a kormányfői időszak vázlatának egyes elemei is felrajzolhatók, a keretek kitöltése hosszabb távú kutatói (és írói) feladat. Ezen túlmenően a jelenlegi dolgozat egyes fejezeteit is indokolt lehet további kérdések bevonásával bővíteni, például a Pénzügyminisztérium hivaltörténeti vizsgálatával.

Reményeim szerint az értekezésben így is sikerült Széll Kálmán sokrétű közéleti szerepvállalásának és magánéletének minél több aspektusát mélyrehatóan elemezni és bemutatni – a szolgabírótól az országgyűlési képviselőn és a bizottsági előadón keresztül a király tanácsadójáig és a kormányfői poszt várományosáig, illetve a szorgalmas tanuló fiútól a bankelnök férjen keresztül a kertészkedő nagypapáig.

Összességében megállapítható, hogy hosszú pályafutása során Széll a választott szerepkörökben jól helyt állt, a dualista rendszer nyújtotta keretekhez ügyesen alkalmazkodott, a választóitól, a királytól és a párttársaitól kapott (formális és informális) hatalommal legjobb tudását nyújtva, mindig saját meggyőződése szerint, de az ország stratégiai érdekeit nem szem elől tévesztve próbált élni, politikusként, bankvezérként, gazdálkodóként is maradandót igyekezett alkotni. Széll Kálmánról tehát az eddigi kutatások alapján is egyértelműen kijelenthető, hogy a dualizmus korszakának egyik jelentős és pozitív történelmi szereplője, ezért jogos hely illeti meg a magyarság kollektív történelmi emlékezetében.

7. A szerző témához kapcsolódó fontosabb publikációi

- Az 1901-es összeférhetlenségi törvény megszületésének körülményei. In: Bene Krisztián et al. (szerk.): *Kutatási füzetek 20*. PTE, Pécs, 2013. 177–199.
- Széll Kálmán pénzügyminisztersége és lemondásának körülményei. In: Ujváry Gábor (szerk.): *VERITAS Évkönyv 2014*. VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2015. 51–80.
- Széll Kálmán pénzügyminiszterségének politikai keretei. In: Ifj. Bertényi Iván (szerk.): *Törvény, jog, igazság. Széll Kálmán életműve*. Széll Kálmán Alapítvány – Mathias Corvinus Collegium, Budapest, 2015. 91–117.
- Széll Kálmán a dualizmus politikai erőterében (1878–1899). In: Ifj. Bertényi Iván (szerk.): *Törvény, jog, igazság. Széll Kálmán életműve*. Széll Kálmán Alapítvány – Mathias Corvinus Collegium, Budapest, 2015. 169–201.
- A Széll-kormány és a törvényalkotás. In: Ifj. Bertényi Iván (szerk.): *Törvény, jog, igazság. Széll Kálmán életműve*. Széll Kálmán Alapítvány – Mathias Corvinus Collegium, Budapest, 2015. 233–261.
- Csáky Albin feljegyzései a kormány és az ellenzék közötti tárgyalásokról (1899. január–február). In: Ujváry Gábor (szerk.): *VERITAS Évkönyv 2015*. VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2016. 33–60.
- A király válaszüton. Ferenc József és a Bánffy-kormány válsága. *Levéltári Közlemények* 87. (2016), 61–78.
- Az országgyűlési képviselőválasztások feletti bíraskodás kérdése és az 1901-es „tisztá” választások. In: Ujváry Gábor (szerk.): *VERITAS Évkönyv 2016*. VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2017. 47–64.
- A Széll-csend testközelből. *Századvég*, 83. (2017). 37–55.
- Egy személyre szabott birodalom uralkodója – Ferenc József. In: Ujváry Gábor (szerk.): *VERITAS Évkönyv 2017*. VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2018. 25–41.
- Generációkon átívelő építkezés. Széll Kálmán útja a siker kapujáig. In: Ujváry Gábor (szerk.): *VERITAS Évkönyv 2018*. VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2019. 7–22.
- Széll Kálmán irathagyatékának sorsa. *Lymbus*, 2019. 603–614.

Házasság és karrierépítés a kiegyezés Magyarországn. Széll Kálmán, Vörösmarty Ilona és Deák Ferenc. In: Farkas Judit Antónia et. al. (szerk.): *VERITAS Évkönyv 2019*. VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2020. 26–39.

„Um für die Zukunft arbeiten zu können, muss zuerst die Gegenwart gerettet werden.” Die Krise 1873 und Kálmán Széll als Finanzminister Ungarns. *Ungarn-Jahrbuch. Zeitschrift für Interdisziplinäre Hungarologie*, 36. (2021). 7–28.

Family background, preparedness and opportunity – The early stages of Kálmán Széll’s career. *Central Europe* (közlésre elfogadva, megjelenés alatt).